

РУСКИТЕ ЕМИГРАНТИ ВЪВ ВАРНА В УСЛУГА НА ЧУЖДИТЕ РАЗУЗНАВАНИЯ 1939-1942 Г.

Тодор Димов

Настоящото изследване има за цел да покаже и разгледа дейността на руските емигранти във Варна, които се поставят в услуга на чужди разузнавания, опитите им за създаване на диверсионни групи и настроенята им след началото на Втората световна война. Използвани са архивни документи (преписки, доклади, донесения) от Централен държавен архив (ЦДА), архив на Министерството на вътрешните работи (АМВР), както и изследвания на Л. Спасов, К. Стоянов, Н. Недев, Н. Котев, К. Ковачев.

В резултат на болшевишкия преврат в България идват голям брой руски емигранти (ок. 35 000). Една част от тях се установяват във Варна, устройват се и постепенно започват да се адаптират в новата среда.

На 23 юли 1934 г. се възстановяват дипломатическите отношения между България и СССР, като „двете страни си гарантират пълното и всестранно зачитане на суверенитета на всяка една от тях“.¹ След възстановяването на отношенията между двете държави руските емигранти във Варна стават обект на засилен интерес от страна на съветското и английското разузнаване.

Коминтерна изгражда своя специфика при вербуването на агенти сред руските емигранти в България. Вербуват се основно неустойчиви елементи. Те изпълняват отделни директиви, но за общата задача на Коминтерна принципно не им се гласува доверие. Наличието на крайни монархически течения сред емигрантската общност се приема положително от болшевишкото разузнаване, за да се подържат конфликти сред самата емиграция.² Вербуването на руски емигранти е особено важно за ГПУ (Государственное политическое управление) поради това, че те познават добре

¹ ЦДА Ф 370 К, оп. 6, а.е. 1770, л. 1; Ф 1577 К, оп. 1, а.е. 9, л. 53; Даскалов, Д. Бялата емиграция в България. София, 1997, с. 60.

² АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 19910, л. 10.

местните условия, знаят добре руски и български, а и в случай на провал случаят лесно може да се покаже като поредната „бяла провокация“. Особено внимание се обръща на София, където е съветската легация и градове където има търговски представителства като Варна, Бургас, Русе. Разчита се на традиционно „добронамерените“ към Коминтерна и Съветска Русия руснаци-липовани и на местните комунисти.³ Действителното и реално активизиране на руските емигранти става с откриването на съветското консулство във Варна на 24 април 1940 г.⁴ През март 1940 година корабът „Сванетия“ прави своя първи курс от Одеса до Варна и обратно.⁵ Корабът служи като идеално прикритие, както за свързка с българските комунисти, така и за контакти с руските емигранти, съпричастни на властта в Москва. По думите на един от съветските моряци: „Сванетия е плаващ карателен отряд (наказателен отряд) в който могат да постъпват само изпитани партийци“.⁶

Най-мащабна и усилена дейност по вербуване на агенти сред руската емиграция в града извършва съветското разузнаване посредством агентурата на споменатият вече кораб „Сванетия“, както и корабите „Восток“ и „Ногин“ и съветското консулство в града. За това споменава и Костадин Стоянов в своя очерк за Варненската партийна организация.⁷

В резултат на огромна наблюдателна дейност Обществена безопасност успява да разкрие огромна по размери съветска агентура във Варна. В тази агентура влизат както обикновени руски емигранти, така и заможни собственици на магазини, хотели, лекари, хора на изкуството. Има германски, френски поданици от руски произход. Сред тях са Сергей Никифоров, домакин на Руския клуб; Ал. Кенц – френски поданик; Михаил Никитин, собственик на парфюмерийния магазин „Мимоза“; Иван Чернобай, музикант; Ал. Павлов, собственик на магазин „Тутанкамон“; сестрите Нина и Елена Бодлеви, Клавдия Давидовна, германска поданица; Николай Костилов, Сергей Покровский, П. Коваленко, Михаил

³ Старообредците-липовани не признават църковната реформа на патриарх Никон от 16 век. Отлъчени от Руската православна църква и са обявени за еретици. Те се придържат към стария обред, преследвани са и са разселват из целия свят. В България идват края на 19, началото на 20 век; Пак там, а.е. 6779, л. 182-184.

⁴ Дипломатически документи по участието на България във Втората световна война. София, 2006. с. 290.

⁵ **Спасов, Л.** Съветското търговско консулство във Варна в българо-съветските отношения по време на Втората световна война – В: България, Варна – Русия. От средновековието до ново време. Сборник. Варна, 2008, с. 216; Корабът „Сванетия“ е пуснат на вода през 1936, смятан е за един от най-добрите кораби от своя клас за времето си, както и за най-големия пасажерски кораб. На 17 април 1942 г. става жертва на масиран бомбардировка от немски самолети и потъва. Загиват 700 от всичките 900 души на борда. Лайнер Сванетия (1937) - < [⁶ **Миланов, Й.** В първите редици. София, 1979, с. 266.](http://odestramfan.2bb.ru/viewtopic.php?id=260.>30.11.2016.</p>
</div>
<div data-bbox=)

⁷ **Стоянов, К.** Варненци в помощ на съветското разузнаване. – Простори, 1973, №2, с. 79.

Вердеревский, Антонина Клок, Вяра Лапцова.⁸ Магазинът на Михаил Никитин често е посещаван от секретаря на съветското търговско представителство Ив. Плакутин и от капитана на кораба „Ногин“.⁹ В резултат на направените разкрития всички емигранти имащи контакти със съветската легация и не желаещи да сътрудничат на властите се експулсират от страната или са въдворяват на друго местожителство, поради това, че се поставят в услуга на съветското разузнаване.¹⁰

Съществува и една друга категория руски емигранти, които принципно не се занимават с агентурна дейност, но спадат към числото на т.н. съчувственици, т.е. хора, които принципно одобряват съществуващия строй в Съветска Русия. Такива са липованецът Иванов, Георгий Каменицкий, бивш член на бандата на Нестор Махно, рибаря Колесниченко, Борис Панайотов, капитанът от Кубанската войска Добрицкий.¹¹ В същото време митническите служби забраняват на съветския параход „Сванетия“ да влиза в пристанищата на Варна и Бургас, с цел да не се даде възможност на куриерите на Наркоминдела да слизат на морския бряг.¹² На 15 септември 1942 г. полицаи и агенти на ОБ извършват обиск в съветското консулство, като операцията се води директно от началника на отдел „Б“ при Дирекцията на полицията Андрей Праматаров. Намерени са радиопредавател и редица компрометиращи материали, което дава основание да се закрие съветското търговско консулство през ноември същата година, поради развиване на подривна дейност и основно по настояване на Германия.¹³

Неуспешен е опитът да бъдат вербувани и други двама руснаци контактуващи често със съветските моряци - Чернобай и Никитин.¹⁴ Вследствие на оперативни мероприятия на Обществена безопасност се установява, че противодържавна дейност извършват определен брой лица – повечето от тях са бивши офицери от руската Бяла армия.

С нападението на Германия над Съветска Русия се активизира и съветското разузнаване в България и във Варна. Това се осъществява най-вече чрез съветското консулство открито в морския град. В своята мисия съветската агентура във Варна разчита на няколко много важни фактора - наличието на голяма руска емигрантска

⁸ АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 92, л. 2-15.

⁹ Пак там, л. 19.

¹⁰ **Ревякина, Л.** Съветската легация в България и Бялата емиграция (1934-1944). – В: Бялата емиграция в България. София, 2001, с. 103.

¹¹ АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 92, л. 285.

¹² **Спасов, Л.** Цит., съч., с. 216.

¹³ Пак там, с. 230; АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 11062, л. 17-18.

¹⁴ Пак там, л. 286.

общност в града, значението на Варна като голямо морско пристанище, даващо възможност посредством търговски и туристически връзки за осъществяване на всякакви контакти, и не на последно място, разчитайки на патриотичните чувства на руснаците, възмутени от агресията срещу родината си. Дирекцията на полицията в процес на усилен разработка и в свое задълбочено наблюдение за руското семейство Гилмайден стига до извода, че още много преди да бъде нападнат Съветския съюз през 1939 г. семейството се поставя в услуга на съветското разузнаване.¹⁵ Удобно място за среща е пансионът на който са собственици семейство Гилмайден. От докладът на областния полицейски началник на Шуменска област се вижда, че пансионът се посещава от доста лица от руски произход, принадлежащи към богатото и изискано съсловие сред руската емиграция в града, сред които е и братът на Антон Прудкин Яков, собственик на кино „Роял“; Виктор Черказки- притежател на гемия; лекарите Мишин и Смоленски. В доклада се отбелязва, че Оскар Гилмайден снабдява по време на Гражданската война в Испания Републиканската армия армията с оръжие и бензин, и с доброволци от мините чрез агенцията „Дяконов“, съсредоточена в Цариград. С разузнавателна дейност в полза на СССР според секретния сътрудник на ОБ се занимава Николай Костилков, който поддържа сериозни връзки със кораба „Сванетия“. Той поддържа постоянни връзки с едни от най-състоятелните руски емигранти за които също се предполага, че сътрудничат на съветското разузнаване – Александър Павлов (собственик на парфюмерия „Тутанкамон“), Михаил Никитин (собственик на парфюмерия „Мимоза“) и със споменатия Сергей Никифоров, за когото пък ОБ има съмнения, че е английски агент. Никифоров е чест гост на семейство Гилмайден. Магазините често се посещават от моряци от „Сванетия“. Всичко това не остава скрито за Обществена безопасност и в резултат на доказана съпричастност към чуждо разузнаване семейство Гилмайден е изселено от Варна.¹⁶ Въпреки че в началните години на наблюденията на семейство Гилмайден от полицията, те се причисляват към съветската агентура; по късно вече сводките сочат, че те са в услуга на английското разузнаване, а кантората на Гилмайден служи за свързка с английския разузнавач майор Роджърс.¹⁷

България се присъединява към Тристранния пакт на 1 март 1941 г. и на този етап няма враждебни намерения и цели спрямо Съветския съюз. Все пак, като лоялен съюзник на Германия, тя е длъжна да ограничи по всякакъв начин руското влияние в

¹⁵ , АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 137, л. 28.

¹⁶ Пак там, а.е. 4872, л. 30.

¹⁷ Пак там, а.е. 92, л. 251.

България. То се прокарва в две посоки – чрез руските емигрантски организации и засилената дейност на българските комунисти сред руските емигранти. Влизането на България във войната превръща страната в не воюваща, но работеща активно в стопанско отношение за Германия. Поради тази причина Варна със своето географско отношение представлява особен интерес за съветското разузнаване.

К. Стоянов съобщава, че под ръководството на съветския разузнавателен център, и най-вече на съветското консулство, във Варна е създадена мрежа от над 150 комунисти, като някои са свързани директно със съветското посолство във София (такъв е най-вероятно случая със семейство Гилмайден). Стоянов отбелязва, че Българската работническа партия (БРП) не отговаря за ръководенето на групите, а само за подбора при вербуването на сътрудници.¹⁸ В числото на тия сътрудници влизат и руските емигранти, които се поставят в услуга на съветското разузнаване. БРП поддържа активни връзки със съветското консулство от което получават инструкции за своята работа. Тяхната дейност особено се засилва след започването на войната между Германия и СССР, и най-общо включва 1) разпространяване на позиви и дезинформация; 2) стопански саботаж в страната; 3) саботажна дейност срещу германски военни обекти чрез създаването на бойни групи; 4) привличане на руската емигрантската маса към делото.

В изпълнение на директивите на партията, във Варна също се образуват групи за провеждане на саботажна дейност, а сред членовете и организаторите попадат и хора, които се числят към руската емигрантска общност. Може би най-значимата сред тези фигури е Антон Прудкин. В историческата литература личността на Прудкин е разглеждана доста задълбочено както автобиографически, биографически, така и документално.¹⁹ Подробни сведения относно подривната дейност на групата и делото по случая се съхраняват във фондовете на Архива на министерството на вътрешните работи (АМВР). Ние нямаме намерение да правим анализ на живота на Антон Прудкин, а само ще се опитаме да изясним причините и начинът по който е създадена групата за саботаж на Прудкин. Антон Макаров Прудкин е роден през 1880 г. в Русе. Баща му е украинец от руската армия, която влиза в България по време на войната от 1877-78 г. Разглеждайки битието на Прудкин през целия му живот не

¹⁸ **Стоянов, К.** Варненци в помощ на съветското разузнаване. – Простори, 1973, 2, с. 81.

¹⁹ **Прудкин, А.** Когато отивахме към бесилките. София, 1934; Записки на моряка. София, 1931; **Ненов, П.** Смъртните присъди на Антон Прудкин. София, 1986; **Калчев, Хр.** А.М.П. Легендата Прудкин. София, 2003; **Недев, Н.** Времена и герои. София, 2011; Секретни операции. Варна, 1988; **Кьосева, Цв.** Красивите лица на терора. София, 2013, с. 132-149; **Ковачев, К.** Варненци в помощ на съветското командване 1939-1944. – Военноисторически сборник, 1983, 5.

могат да не направят впечатление две неща: силната му обществена дейност и идейните му и професионални превъплъщения отиващи от едната до другата крайност – от анархист, деец на македонското движение, агент на имперското руско разузнаване (за което е хвърлен в затвора), градоначалник на София, до съветски агент. Трудно бихме могли да обясним политическите възгледи на Прудкин, като социалдемократически или дори комунистически, защото като градоначалник, той взема дейно участие в потушаването на транспортната стачка на двете леви партии през зимата на 1919-20 г.²⁰ През 1925 г. Прудкин е уличен за участие в атентата в театър „Одеон“ и осъден на 15 години затвор²¹ Пуснат е от затвора през 1936 г.²² Установява се във Варна и се жени за Мария Фьодоровна, рускиня, числяща се към руската бяла емиграция в града. Занимава се основно с изселване на евреи и делфинолов.²³ Недьо Недев в едно свое изследване за Прудкин се опитва да формулира причините за привличането му в редиците на съветската агентура. Недев свързва това с усложнената международна обстановка и унищожаването на сухоземния канал резултат от навлизането на Германия в Румъния. „Цялата тази обстановка е наложила възстановяването на морския канал Варна-Одеса, Варна-Севастопол, тъй като този канал се очертава единствената възможна артерия със страната на социализма“²⁴ Именно с тая задача според Недев се заема Прудкин. В историографията още се спори кога точно става вербуването на Прудкин за болшевишката кауза. Цветана Кьосева в свой очерк за Мария Прудкина прокрадва тезата за евентуалното вербуване на Антон Прудкин по време на едно негова визита като градоначалник в началото на 20-те.²⁵ Кръстьо Белев, който е резидент на съветското разузнаване в България по това време заявява, че се познава с Прудкин още от затворите, и именно той го вербува за възобновяването на канала Варна-Севастопол през 1939.²⁶ Под прикритието, че се занимават с лов на делфини, членовете на групата навлизат навътре в морето за среща с представители на Центъра. Те имат за задача да събират типографски сведения за военни и стопански обекти по варненското крайбрежие. Прудкин прави скици на бреговете и прави

²⁰ **Недев, Н.** Секретни операции. Варна, 1988, с. 81-88.

²¹ АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 5303, Т. I, л. 200; **Кьосева, Цв.** Красивите лица на терора. София, 2013, с. 132.

²² Зора, бр. 5033, 7 април, 1936.

²³ АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 92537, Т. III, л. 200.

²⁴ **Недев, Н.** Секретни...с. 143.

²⁵ **Кьосева, Цв.** Красивите лица на терора. София, 2013, с. 136.

²⁶ **Павлов, Вл., В. Вълканов.** Кръстьо Белев за Съветския съюз и съветската агентура в България. – Минало, 2002,3, с. 43-45; **Недев, Н.** Секретни..., с. 143.

проучване на военната охрана. Той получава задачите от съветското разузнаване в морето и по нареждане на Москва започва усърдно наблюдение на гръцките и турските брегове. Основната информация, която трябва да се установи е, да се намери подходящо място за акостирането на съветските подводници.²⁷

След 22 юни същата година Прудкин организира и „първата подривна бойна група в България, която трябва да вдигне във въздуха петролните резервоари във Варна, използвани от германските войски“²⁸ Взривяването на петролните резервоари на „Транспетрол“ има основна задача да обезвреди и немското разузнаване във Варна, тъй като директорът на „Транспетрол“ е шефът на Абвера в града Карел Кучера, който пък е подчинен на шефа на Абвера в България д-р Делиус.²⁹ Членовете на бойната група на Прудкин са арестувани ден преди планираното взривяване на петролните резервоари.³⁰

В обвинителния акт се говори за извършено национално предателство от страна на Антон Прудкин, за създаването на организация срещу „приятелска страна“. Действията на групата на Прудкин са определени като „национално предателство“, и че „служи на чужди интереси“.³¹ Обвиненията към Мария Антон Прудкин са в дейно съдействие и помагачество на главния подбудител Антон Прудкин.³² На процеса обвиняемият Прудкин не се признава за виновен, и отрича да познава част от обвиняемите. Нарича другите участници в групата „дриплювци“, като смята контактуването му с тях недопустимо.³³ Антон Макаров Прудкин, заедно със своя помагач Петър Николов е осъден на смърт чрез обесване, а Мария Прудкина на доживотен затвор.³⁴ Смъртната присъда е изпълнена на 1 август 1942.³⁵ Доказателство за мащабите и значимостта на дейността на групата Борзий на Прудкин е, че през 1969 г. той е награден от Президиума на Върховния съвет на Съветския съюз с орден „Велика отечествена война. 1941-1945“ II степен.“ Поставен е в т.н. Почетен списък на геройски загиналите по време на Втората световна война разузнавачи.³⁶

²⁷ Павлов, Вл., В. Вълканов. Кръстьо Белев за Съветския..., с. 47.

²⁸ Ковачев, К. Варненци в помощ на съветското командване 1939-1944. – В: Военноисторически сборник, 1983, 5, с. 151.

²⁹ Пак там, с. 140.

³⁰ Стоянов, К. Антифашистката борба във Варненския партиен окръг 1919-1944. София, 1978, с. 68

³¹ АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 92537, Т. I, л. 2-3.

³² Пак там, л. 14.

³³ Пак там, л. 212.

³⁴ Пак там, л. 241.

³⁵ Пак там, л. 274; а.е. 5303, т. 1, л. 132.

³⁶ Недев, Н. Секретни..., с. 91.

Разглеждайки руската емиграция във Варна поставила се в услуга на съветското разузнаване не можем да отменим дейността и на личности, които, макар и да не са от руски произход все пак са родени в рамките на империята. Такива са руските евреи Бениамин Дубавицки и Аврам Соломон Веницки. Дубавицки е част от групата на Вл. Заимов. Според сведения на К. Ковачев, Дубавицки влиза в групата на Владимир Заимов още през 1939 г. много преди започването на войната на Германия със Съветския съюз. Завербуван е от Евгени Чемширов, племенник на ген. Вл. Заимов през декември 1940 г.³⁷ Именно по препоръка на София той преминава на работа в пътническата агенция „Експрес“, която обслужва основно пътниците от съветския параход „Сванетия“. Това му осигурява връзка с Центъра. Дубавицки ползва псевдонима Орлов и е във връзка със съветския консул Константин Фьодорович Виноградов и секретаря на консулството Иван Семьонович Плакутин, който често посещава Агенцията.³⁸

Запознанството му със съветския консул, му дава възможност да свежда информация за състоянието на германските войски по Черноморието и за персонала на „Експрес“.³⁹ В началото на 1942 г. по препоръка на ген. Вл. Заимов Дубавицки започва работа във акционерно дружество „Симонавия“, което му дава възможност да пътува из цялата страна и да събира сведения. В историографията тази група е останала с названието „Вагон-Ли-Кук“, по името на пътническата агенция където работи един от сътрудниците.⁴⁰ Групата „Вагон-Ли-Кук“ е разбита през 1942 г. Нейната функция е пряко свързана със София, и арестуването на ген. Вл. Заимов през март 1942 г. води до арести и на варненската група в която участва и Дубавицки. Обвинителният акт по дело № 3477 издига срещу Дубавицки тежки обвинения.⁴¹ На процеса Бениамин Дубавицки не се признава за виновен, но признава, че е поддържал връзки със секретаря от консулството Плакутин. Заявява, че всъщност му докладвал лъжливи донесения, и го е правил за пари. Опитва се да докаже, че дейността му би могла да се разглежда като мошеничество, а не като шпионаж.⁴² Осъден е на смърт чрез обесване на 29 август 1942 г.⁴³

³⁷ Недев, Н. Пак там, с. 245.

³⁸ АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 92, л. 22; Радев, Н. Истина без давност. Не се признавам за виновен. – < <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=482&WorkID=17344&Level=2.>30.11.2016>.

³⁹ Ковачев, К. Варненци в помощ..., с. 152-153.

⁴⁰ Стоянов, К. Варненци в помощ на... с. 87.

⁴¹ Недев, Н. Секретни ..., с. 245-246.

⁴² АМВР, Ф 2123, оп. 1, а.е. 1723 К, л. 190.

⁴³ Пак там, л. 59.

Активна дейност извършва групата на един друг емигрант от еврейски произход – Аврам Веницки. Той е привлечен за сътрудник директно от кораба „Сванетия“ от Антон Антонович и Екатерина Преславна, а по-късно е прехвърлен към групата на Плакунин.⁴⁴ Интересна е съдбата на семейството евреи Аврам и Жана Веницки, които преминават пътя от белоемигранти до антифашисти. Друга интересна подробност от тяхната биография е, че те са собственици на солидно предприятие. Имат многобройни връзки и контакти в града, което дава възможност за устройването на срещи и контакти, да се разменя различна информация. За осигуряване на по достоверна информация Аврам Веницки прави опит да се внедри в емигрантската организация Обединеното Руско събрание, с цел да наблюдава живота на руската емиграция, но както съобщава донесението на ОБ, поради еврейския му произход това му се отдава.⁴⁵ Арестуването на Заимов слага фактически край на всички диверсионни групи на територията на Варна. Аврам Веницки е арестуван за противодържавна дейност. И той подобно на Прудкин и Дубавицки не се признава за виновен.⁴⁶ С решение на Шуменския областен военен съд е осъден на доживотен затвор.⁴⁷

Във връзка със съветското консулство са още Владимир Никифоров и доктор Михаил Матвеев.⁴⁸ През пролетта на 1942 г. д-р Матвеев застава начело на протестна кампания против срещу мобилизацията на руски емигранти за Руския доброволчески легион.⁴⁹ Интерниран е в с. Бели извор, Врачанско от 24 май 1942 до 16 февруари 1943 г. заради „развращаване на руската емиграция в града“. Регистриран е в Дирекцията на полицията като убеден комунист. В своята „безгранична любов“ към СССР варненският лекар дори пише стихотворение в чест на Сталин. Неговата пропаганда в полза на Съветския съюз по анализите на Обществена безопасност води до значително разединение сред емигрантската общност.

ОБ събира данни, че в резултат на пропагандата, и на дейността на съветското посолство се подготвят групи за саботаж против германците.⁵⁰

В резултат от засилената болшевишка пропаганда в средите на руската емиграция започва да цари страх и предпазливост и на сътрудниците на Обществена безопасност

⁴⁴ Недев, Н. Секретни..., с. 188.

⁴⁵ АМВР, Ф 2123, а.е. 1723 К, оп. 1, л. 188; Недев, Н. Секретни...с. 189.

⁴⁶ АМВР, Ф 2123, а.е. 1723 К, оп. 1, л. 191.

⁴⁷ Пак там, л. 183.

⁴⁸ Пак там, а.е. 368, л. 46.

⁴⁹ Пак там, а.е. 13700, л. 8; **Аблова, Р.** Сътрудничеството на съветския и българския народ в борбата против фашизма 1941-1945. София, 1973, с. 269.

⁵⁰ АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 13700, л. 142-168.

представялата значителна трудност да установят дали съществуват организирани течения в полза на Съветска Русия. Все пак секретен сътрудник донася, че в руското консулство започва засилена пропаганда сред руската емиграция в града, с цел то да се спечели за каузата на Съветска Русия. „В това отношение има резултат, тъй като голяма част от руснаците в града са се настроили благоприятно към Съветска Русия, като само до преди месец същите са непримирими врагове на режима“ - се отбелязва в полицейския доклад. Широка дейност в полза Съветска Русия развива парфюмеристът Георги Балановски и неговата съпруга. За полицейските органи дейността на руското семейство буди недоумение, защото непосредствено след войната те са били в услуга на руското Бяло разузнаване.⁵¹

„Омекване“ на позициите показват и организациите в града. Членът на управителния съвет на Руското обединено събрание Кармажицки заявява, че „руснаците трябва да бъдат примирими към Съветския съюз, а РОВС да престане със своята борба против болшеvizма“.⁵² На общо годишно събрание на Руското Обединено събрание е избрано ново настоятелство, в което с много малки изключения повечето лица са с леви убеждения: Семьон Калфа безпартиен, евреин и масон, А. Давидов, с леви разбирания, Николай Корнажицки, член на РОВС и масон, Ал. Красовитов, член на РОВС и левичар, С. Никифоров, приятел на английският консул Бейкър, също левичар, Ал. Рождественский, член на РОВС и левичар, Аркадий Стоянов, безпартиен и с леви убеждения. От този списък можем да си направим извода, че болшевишката пропаганда не само се опитва да овладее руските емигрантски организации, но и прониква в такава яростна антиболшевишка организация, каквато е РОВС.⁵³

Според Цветана Къосева нападението на хитлеристка Германия предизвиква „вътрешна дезинтеграция в руската емигрантска общност.⁵⁴ В действителност това е второто голямо разделение и дезинтегриране сред руските емигранти. Първият опит когато сериозно се нарушава единството е през 1922 г. със създаването на Союз возвращение на родину (Совнарод). Тогава пред руските емигранти стои въпроса - дали да се примирят със съветската власт и да се завърнат в родината, или да останат на чужда земя и да се опитат да продължат борбата. Подобна дилема стои и след нападението на Германия над Русия. Тук вече въпросът е дали да вземеш страната на

⁵¹ Пак там, л. 59-60.

⁵² Пак там, л. 28.

⁵³ Пак там, а.е. 12811, Т. I, л. 153.

⁵⁴ **Къосева, Цв.** България и руската емиграция (20- те- 50 те г. на XX в.). София, 2002, с. 369.

хитлеризма срещу омразния болшеvizъм, или да проявиш патриотизъм и въпреки ужасяващите поръдки на болшевишкия режим, да го подкрепиш?!

Арестуван е и Михаил Скобликов за когото по данни на ОБ се предполага, че е английски агент. Достоверен факт е, че Скобликов поддържа връзки с агента от английската легация Вадим Гриневич.⁵⁵ По думите на царския разузнавач Андрей Праматаров Гриневич отговаря за вербуването на агенти сред руските емигранти.⁵⁶ От разследването на ДС и военното контраразузнаване се установява, че в страната има четири разузнавателни групи, като три от тях се ръководят от белогвардейци.⁵⁷

В действителност ръководител на английското разузнаване за България и Югославия е Едуард Смит Рос, поручик от авиацията. Негов пръв помощник и фактически ръководител на разузнаването в страната е Вадим Гриневич, а шеф на третата група от организацията на Гриневич е именно живущия във Варна Михаил Скобликов. Скобликов е запасен руски офицер, представител на руската националистическа организация „Руски-общо войнски съюз“ (РОВС) в града и нейно доверено лице. По времето на Гражданската война в Русия е началник на контраразузнавателна служба на Гриневич. През 1920-1921 г. е на служба във Варна, на пункт, през който преминават всички части на Врангел, които се настаняват в България. Скобликов по донесенията на ОБ е интелигентен човек, добре запознат с работата по разузнаването и с всички военни въпроси, търговец и предприемач. Акционер е в търговско събирателното дружество „Хр. Зисиади, М. Скобликов и сие“. Поради спецификата на работата си поддържа солидни връзки във Варна във всички обществени среди. За известно време успява да се вмъкне и като сътрудник на варненската полиция. Той предава сведенията от военен характер на английския консул във Варна – Бейкър. Последният от своя страна има грижата да ги препраща в София. От Скобликов са искани сведения за черноморското крайбрежие на Съветска Русия и за строящите се там военни параходи. Предложено му е да намери лодка и хора, които да изпрати с разузнавателна цел в някои руски черноморски градове, където има военни корабостроителници. За целта са му дадени 115 000 лв. Той наистина дава доклади за две пътувания, които фактически не са извършени, а сведенията за тях събира от военни списания. Скобликов по искане на Гриневич дава информация за вътрешните строежи от дружество „Кораловаг“ във Варна, а също така

⁵⁵ АМВР, Ф 2123 00, оп. 1, а.е. 137, л. 13.

⁵⁶Царският разузнавач №1 помилван от комунистите.
<<http://epicenter.bg/article/archive/57330/3/74.30.11.2016>>

⁵⁷ **Стаменов, М.** Белогвардейци оглавявали шпионска мрежа в България – Българска армия, 12 ноември 1996, Л III; **Гочев, Г.** Бюро Делиус. София, 1969, с. 82-86.

и за постройки на бензинови резервоари във Варна.⁵⁸ От извлечението на Шуменския областен полицейски началник от 1941 г. се вижда, че Скобликов, освен дейността си за английското разузнаване, от около 15 години е платен сътрудник на РОВС (подчинен на капитан Клавдий Фос)⁵⁹ по направление на противосъветското разузнаване, на линията Черно море-Константинопол. Скобликов взема дейно участие в изпращането на трима души, които извършват експлозия в централата на ГПУ в Москва през 1928 г., като двама от тях загиват (Радкович и Мономахов). Посредством връзките си с бившия варненски градоначалник Иван Михайлов Скобликов набира сведения за организацията на българската армия. Съдейства, вече като подчинен на Фос за изпращането на агенти на немското разузнаване за СССР с моторница. По обвиненията, че е болшевишки агент е образувана комисия, която да разследва поведението на Скобликов. Комисията установява, че обвиненията на руския емигрант Нериз са абсолютно безпочвени и недоказани.⁶⁰ От една кореспонденция с Клавдий Фос всъщност се разбира, че той е внедрен сред болшевишката агентура и има задача по-скоро да разстройва техните редици, чрез вербуване на агенти от съветските кораби.⁶¹ Клавдий Фос по това време завежда резидентурата на създаденото от немското разузнаване през 1938 г. в България „Бюро Доктор Делиус“.⁶² Фос е създателят на т.н. вътрешна линия за борба с болшеvizма, в която се „влиза доброволно, а излизането е невъзможно“⁶³ Той създава сложна резидентура сред руската емиграция във Варна, която, една страна, има задача да вербува руски емигранти, които да сътрудничат на РОВС, а от друга, самите емигранти да вербуват съветски моряци от пристигащите кораби. От схемата се вижда, че към тази резидентура принадлежи и собственикът на парфюмерия „Тутанкамон“ Ал. Павлов. Неговата парфюмерия се посещава от съветски моряци и е идеално място за вербуване на нови сътрудници.⁶⁴ Дейността му е прекъсната, може би поради несъгласието на Павлов да сътрудничи на Фос. Вследствие на извършени

⁵⁸ **Котев, Н.** Известные документы о провокациях болгарских специальных служб в отношении британских и американских дипломатических представителей и миссий в период 1940-1941 гг. – *Bulgarian Historical Review*, 2008, 1-2, p. 207.

⁵⁹ Клавдий Фос е секретар на българското отделение на РОВС, сътрудник на българското министерство на отбраната. Владее пет езика и оцелява при десет покушения над него. Резидент на германското разузнавателно Бюро Делиус в България (Гаспарян, А. Операция Трест. Советская разведка против русской эмиграции. М. 2008)

⁶⁰ АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 12811, Т. I, л. 282.

⁶¹ Пак там, л. 241.

⁶² След събитията от 9 септември 1944 съпругата на Клавдий Фос Параскева Фос е изселена от София с обвинение, че е в услуга на немското разузнаване, а самият Фос е обвинен че организира SS команди и се намира в неизвестност (Вж. КРДОПБГДСРСБНА Ф 2, оп. 1, а.е. 1389, л. 33)

⁶³ **Гаспарян, А.** Операция Трест. Советская разведка против русской эмиграции. Москва, 2008, с. 138

⁶⁴ АМВР, Ф 2123 К, оп. 2, а.е. 92, л. 243.

оперативни мероприятия на Обществена безопасност се установява, че противодържавна дейност извършват определен брой лица – повечето от тях са бивши офицери от руската Бяла армия Сред тях е и ръководителят на трета група Михаил Дмитриевич Скобликов. На свое заседание на 15 юли 1941 г. Софийският областен съд осъжда на смърт чрез обесване четиримата задържани по чл. 112 от Наказателния закон, като обвинението е – шпионаж в полза на Сикрет интеледженс сървис.⁶⁵ Така от ретроспекцията на политическата битност на Михаил Скобликов можем да направим извода, че той е служил поне на четири разузнавания – на „бялото“ по линия на РОВС, на българската полиция, на английското в услуга на организацията на Гриневич, и на немското като подчинен на Клавдий Фос, по т.н. вътрешна линия. Отделно от това срещу него се води разследване по обвинение, че е и болшевишки агент. Разгромът на английската резидентура в България се дължи на ръководителя на отделение „Б“ на отдел Държавна сигурност Андрей Праматаров. Освен Скобликов съмнения, че работят за английското разузнаване има и за Николай Прескурин и Георгий Кабанев. Кабанев от 1937 г. е във връзка с капитан Фос от РОВС и работи за контраразузнаването по т.н. вътрешна линия. ОБ установява, че Кабанев работи за немското разузнаване, ангажиран от Ст. Василиев и Ник. Макаров.⁶⁶

Разкриването на руските емигранти работещи за чужди разузнавания и на диверсионните групи води до закриването на съветското консулство в града и забраната съветски плавателни съдове да посещават варненското пристанище. В резултат на това политическата активност сред руската емиграция се свежда само и единствено до прояви, свързани по-скоро с настроенията и позицията спрямо СССР, отколкото с някакви мащабни организирани действия подкрепящи режима в Москва. При руските емигранти липсват масови прояви, но в началото на 1943 г. те все повече започват да отъждествяват болшевишката войска с руска войска, поради фактът, че съветската армия се бори против настъпващото румънизирание на Одеса.

Разглеждайки цялата агентурна история на руските емигранти във Варна можем да направим следните изводи. В голямата си част повечето симпатизират на Съветския съюз. Вербуването им става най-често чрез съветската легация в града, чрез параходите „Сванетия“, „Ногин“ и „Восток“, като доста рядко някои сами предлагат услугите си на съветското разузнаване. Съществуват и симпатизанти на Англия, но

⁶⁵ Котев, Н., Ав. Котева. Разгромът на нелегалната резидентура на британската разузнавателна служба в България през 1941 г. – В: Британското разузнаване в България. София, 2003, с. 43.

⁶⁶ АМВР, Ф 2123 К, оп. 1, а.е. 1602, л. 133.

малко от тях с изключение на Скобликов изявяват желание за сътрудничество или са действителни агенти. Политическата активност на руските емигранти приключва със закриването на съветското консулство в града, със забраната на съветски параходи да влизат във варненското пристанище и след процесите срещу групата на Прудкин и останалите диверсионни групи в града.

RUSSIAN EMIGRANTS IN VARNA IN THE SERVICE OF FOREIGN INTELLIGENCE 1939-1942

Todor Dimov

In the period 1939-1942 part of Russian emigrants in Bulgaria was placed at the service of foreign intelligence having their residency in the city of Varna. Basically this was a Soviet intelligence, as recruitment is done in several ways - by the Soviet legation in the city, by arriving at the port Soviet merchant ships and through voluntary cooperation. There were also cases when Russian emigrants voluntarily cooperated with English, German and Turkish intelligence. As a result, after the German attack on the Soviet Union in the city there were formed several subversive groups. One of them was led by Anton Prudkin, while in the others take active part other Russian immigrants. Police Directorate in 1941 was able to reveal the British residency in Bulgaria, as well as group of general Vl. Zaimov to which belonged Prudkin. The closure of the Soviet consulate and the ban of Soviet ships to visit the port of Varna and put an end to the intelligence activity among Russian emigration in Varna.